

Множинська Р. В., доц., Гуцалюк Е. Р., студент

Київський національний університет технологій та дизайну

ОСВІТА ЯК ПРОСТІР ТРАНСЛЮВАННЯ ЗНАНЬ ТА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. Розглянуто освітні системи сучасності, які мають бути простором діалогу, де локальні традиції переосмислюються у взаємодії із глобальними стандартами. Університети можуть і повинні стати платформами для цього діалогу, сприяючи інтеграції національної ідентичності у глобальну спільноту без втрати самобутності.

Ключові слова: освіта, ідентичність, глобальне, національне, інтеграція, герменевтика.

Mnozhynska R. V., Assoc. Prof., Hutsalyuk E. R., student

Kyiv National University of Technologies and Design

EDUCATION AS A SPACE FOR TRANSMITTING KNOWLEDGE AND SHAPING IDENTITY

Abstract. The educational systems of the modern era, which should serve as spaces for dialogue where local traditions are reinterpreted in interaction with global standards, are examined. Universities can and should become platforms for this dialogue, promoting the integration of national identity into the global community without losing uniqueness.

Keywords: education, identity, global, national, integration, hermeneutics.

Вступ. Глобальне та національне в сучасній вищій освіті є однією з ключових проблем сучасного гуманітарного дискурсу. Глобалізація, що формує універсальні стандарти й тенденції, часто вступає в конфлікт із прагненням зберегти локальні культурні ідентичності. Саме цей конфлікт свого часу став перешкодою на шляху прийняття Конституції Європейського Союзу, оскільки національні інтереси окремих держав виявилися несумісними із баченням спільного європейського майбутнього [8]. Ця розбіжність відобразилася і на сфері освіти. При впровадженні принципів Болонського процесу вітчизняні освітянські бюрократи формально імплементували Болонські декларації, зберігаючи патерналістську радянську систему підготовки працівника (як носія перевіреного знання), замість підготовки критично мислячої особистості, здатної, за філософією Болонської системи, до конкуренції. [2].

Дослідження присвячені проблемі діалектики глобального та національного в освіті, надає глибокий матеріал для розгляду сукупної людської діяльності, що попри її розмаїття, а подекуди – хаотизацію, здійснюється за певними законами, безвідносно до того, усвідомлюють їх самі учасники чи ні. Зокрема, автори О.Е. Анісімова, Л. Горбунова, О.В. Горбань, Г.П. Клімова, К. Журба, І. Степаненко, І. Сікорська детально аналізують процеси інтернаціоналізації вищої освіти, наголошуючи на глобальних викликах, що спонукають університети до адаптації освітніх програм, попри загрозу втрати локальних особливостей. В їхніх наукових працях окреслені моделі та механізми інтеграції національних освітніх систем у світовий простір, що важливо у контексті нашого дослідження. К. Журба, висвітлюючи проблеми формування національної ідентичності, акцентує увагу на освітньому середовищі як на ключовому чиннику у вихованні громадянської свідомості, особливо в умовах розбудови незалежних держав [8]. Методи і форми позааудиторної роботи, що сприяють формуванню національної ідентичності студентської молоді, розглянуті дослідниками [3; 6]. Ідеї, пов'язані з діалектикою розв'язку та протиріччям між зовнішнім і внутрішнім, сутністю і явищем, глобальним і локальним, що доводять розв'язок та оновлення цілого,

а не його руйнування, висвітлені в працях [5; 7] як метод пізнання. Вони спонукають до збереження локальної культурної ідентичності, створення моделі формування національної ідентичності в умовах глобального впливу. У контексті гуманізації освіти заслуговують на увагу оновлені підходи до інтеграції етичних і культурних аспектів у сучасні освітні програми [12], що висвітлюють філософські парадигми сучасної освіти та наголошують на провідній ролі громадянської ідентичності в процесах навчання. Критичне осмислення марксистського розуміння освіти як інструмента ідеології [4] підкреслює недоліки матеріалістичного підходу і сприяє пошуку альтернативних моделей, зокрема таких, що базуються на культурній ідентичності та діалозі. Проведений аналіз наукових публікацій підтверджує актуальність теми дослідження та є теоретичною основою для подальшого вивчення діалектики глобального і національного в сучасній вищій освіті.

Постановка завдання. Мета дослідження статті полягає в аналізі діалектики глобального і національного в сучасній вищій освіті та у виявленні її впливу на формування національної ідентичності в умовах глобалізації. На нашу думку, важливо враховувати тенденції історії людиномірного дискурсу. Психологізм (кінець XVIII – початок XIX ст.) інтерпретував соціальні, політичні та етнографічні явища через призму психічних феноменів. Соціологізм (кінець XIX – початок XX ст.) тлумачив різноманіття людських явищ через соціальні структури та закономірності. Культуроцентризм (друга половина XX ст. – до сьогодні) розглядає соціум як феномен, занурений у культуру. Філософія ж складає концептуальне ядро освіти – філософію освіти. Якість останньої розглядається як людиноцентричне вчення про мудре ставлення до світу загалом та соціального світу зокрема [9]. Унікальна гегелівська діалектика дає змогу подолати односторонність, властиву як матеріалістичному, так і суб'єктивістському підходам, пропонуючи сприймати розвиток як процес, в якому протиріччя не руйнують цілісність, а стають джерелом її якісної трансформації. Саме тому за основу до дослідження ми взяли діалектику, оскільки її методологія дає можливість осмислити динамічну взаємодію глобального і національного не як статичний конфлікт чи домінування одного над іншим, а як процес, що відкриває нові можливості для розвитку культури, освіти та ідентичності. Певну увагу приділено критичному осмисленню марксистського діалектичного матеріалізму, який залишив важку спадщину для розуміння освіти в Україні. У XX столітті марксистська концепція освіти як інструмента класової боротьби суттєво вплинула на освітні системи соціалістичних країн. Національне розглядалося як перехідний етап на шляху до інтернаціонального братства пролетаріату. У ранньому СРСР ця ідея знайшла відображення у політиці коренізації, яка, щоб зміцнити лояльність до нової соціалістичної держави, тимчасово підтримувала розвиток національних мов і культур. Однак, починаючи з 1930-х років, акцент змістився: національне почали розглядати як загрозу єдності союзу, і політика інтернаціоналізму трансформувалася у русифікацію, а освіта стала інструментом створення уніфікованої ідентичності. Таке явище відомий французький структураліст Мішель Фуко назвав «дисциплінарністю». Це призвело до того, що ідентичність намагалися формувати через відрив від національних традицій і культур, замінюючи їх «спільною» радянською історією та ідеологією.

Результати досліджень. Дослідження діалектики глобального та національного в освіті потребує чіткого методологічного підходу, що дає змогу розглядати ці явища у їхній взаємодії. Глобальне є універсальною системою цінностей, стандартів і методик, що поширюється через глобалізаційні процеси. Водночас національне відображає локальні особливості – мову, культуру, традиції, які слугують основою формування ідентичності. Концепція діалектики передбачає, що протиріччя між тезою (глобальне) та антитезою (національне) є рушійною силою розвитку, а їхній конфлікт призводить до

появи синтезу – нового рівня, який зберігає елементи обох сторін, але виходить за їхні межі. Історія заснування та розвитку єдиного Європейського простору вищої освіти доводить пріоритет гуманітаристики. Починаючи від Сорбонської (1998) та Болонської (1999) декларацій, європейські країни-підписанти опікуються збереженням незалежності і самостійності вищих навчальних закладів, які добровільно узгоджують принципи Болонської декларації без жорстких юридичних зобов'язань [1]. Серед ключових цілей означено формування й зміцнення інтелектуального, культурного, соціального і науково-технічного потенціалу Європи та посилення ролі університетів як носіїв європейської свідомості у забезпеченні захисту та розвитку європейських культурних цінностей шляхом створення умов для становлення особистості (гуманітарний контекст). Втім номінальне впровадження системи стандартів, спрямованих на уніфікацію освітніх систем Європи для створення єдиного простору академічної мобільності, призводить до формального результату і культурної деградації суспільства. Однак антитеза про локальні традиції освітніх систем викликала критику і спротив не тільки в Україні. У Франції, країні підписання протоколів глобального оновлення системи освіти, впровадження Болонської системи також супроводжувалося протестами студентів, які побоювалися, що стандартизація може призвести до втрати унікальних аспектів французької академічної традиції. Трансформаційні реформи вищої освіти в Україні практично мали замінити непродуктивну марксистську теорію, що розглядала освіту як інструмент відтворення матеріальних умов і панівної ідеології. Такий підхід домінував у соціалістичних державах, де національна ідентичність часто підпорядковувалася ідеям інтернаціоналізму. У СРСР, наприклад, освіта була спрямована на формування радянської людини, а національні особливості витіснялися уніфікованими стандартами, орієнтованими на ідеологію [3]. Проте редукція освітніх процесів до матеріалістичних умов ігнорує роль культури, ідей та діалогу. Альтернативний підхід, який ми пропонуємо, розглядає освіту як простір для формування ідентичності через взаємодію глобальних і локальних цінностей. Цей підхід дає можливість враховувати як матеріальні, так і духовні аспекти розвитку особистості та суспільства. Протиріччя між глобальним і національним не є виключно сучасним феноменом. Так, у період європейських колоніальних імперій освіта часто використовувалася як інструмент культурної асиміляції. Колоніальні школи в Індії, створені за британським зразком, прищеплювали учням англійські цінності, але водночас сприяли появі синтезу: індійські інтелектуали адаптували західні ідеї, інтегруючи їх зі своїми культурними традиціями. Такий синтез дав поштовх до національного відродження та боротьби за незалежність. Сучасний етап глобалізації ставить схожі питання. Наприклад, у країнах Азії освітні системи адаптують західні стандарти, зберігаючи національний культурний контекст [10]. Китайські університети, сприймаючи західні освітні моделі, інтегрують англійську мову і водночас активно популяризують свою історію, філософію та мову як частину освітньої стратегії. Отже, діалектика глобального та національного в освіті є процесом, що розгортається через конфлікти та сурогатні рішення. Використання гегелівської методології при аналізі впливу глобалізації на освітній простір в історичній ретроспективі дає змогу осмислити ці процеси не як протистояння, а як можливість створення нових форм ідентичності, де глобальне і локальне збагачують одне одного. Процеси глобалізації трансформують сучасну систему освіти, створюючи нові виклики для національної ідентичності. У часи колоніалізму освіта часто використовувалася як інструмент культурної асиміляції. Британська імперія впроваджувала англійську мову та освітні стандарти в колоніях, зокрема в Індії. З одного боку, це давало можливість індійському суспільству отримати доступ до європейської науки й культури, а з іншого – така політика сприяла витісненню

локальних традиційних знань і мов. Тобто система освіти колонізаторів одночасно була і засобом гноблення, й інструментом опору [9]. Індійські інтелектуали, такі як Махатма Ганді, використовували європейську освіту для розуміння колоніальних структур і власної боротьби за незалежність. Для України позбавлення колонізації рф через проголошену/проголосовану у 1991 році незалежність не позначилось гідним чином на ставленні місцевого чиновництва до гуманітаристики як до простору духовного зростання громади. Недооцінка державними структурами важливості гуманітарного знання призвела до системної помилки: ототожнення у сприйнятті європейцями освіченої/ просвітленої людини української культури, яка торує шлях світла з московитом-рашистом, що не визнавали ні прав, ні свобод людини (Геродот). Людиноцентричній Європі бракувало критичного погляду на артикульовану реваншистською московщиною образу на світ демократії, щоб не потрапити до тенет кремлівської пропаганди (фейків) [11]. Мета пропаганди – призвичаїти європейців до можливості/потреби змінити демо-кратично встановлений (за підсумками Другої світової війни та ліквідації у 1991 році комуністичної тоталітарної системи) європейський порядок через легалізацію диктатури та територіальної експансії. Перманентному насаджуванню міжнародній спільноті самопроголошеного кремлем права на «свої сфери впливу» посприяло сформоване проросійське лобі в освітній, культурній, економічній та політичній сферах провідних країн світу. Російські та світові комунікаційні канали кремлівської пропаганди десятиліттями здійснювали системне інформаційне насильство – впроваджували ординські наративи про пошук символічного Іншого, надумана ворожість якого мала виправдати пост імперську травму рф. За цих обставин мова завжди була ключовим інструментом у формуванні ідентичності. XX століття демонструє низку прикладів її використання для контролю та створення нових культурних моделей. У соціалістичних державах мовна політика була частиною ідеологічного проєкту.

У ХХІ столітті глобалізація сформувала нові виклики перед національними системами освіти. Інтеграція країн Східної Європи у Європейський Союз супроводжувалася впровадженням європейських стандартів освіти, що вимагало розробки нових навчальних програм і використання англійської мови як основної при викладанні міжнародних курсів. Проте впровадження англійських програм у вищих навчальних закладах Латвії викликало побоювання щодо можливості послаблення ролі латвійської мови у вищій освіті. В Україні процес європейської інтеграції супроводжується популяризацією української мови на всіх рівнях освіти. Особливу роль у трансформації освіти відіграють кризові умови. В Україні, починаючи з 2014 року, освітня реформа проводиться в умовах війни, що посилює суперечності між необхідністю інтеграції до європейського простору та збереженням національної ідентичності [12].

Прикладом є українські університети, які після 2014 року значно посилили акцент на вивченні національної культури й історії, інтегруючи ці курси у глобальні програми, що дає змогу студентам усвідомлювати власну ідентичність у міжнародному контексті. Герменевтичний підхід допомагає зрозуміти, що конфлікт між глобальним і національним у сфері освіти є не загрозою, а лише умовою розвитку. Наприклад, країни Скандинавії інтегрують міжнародні програми з акцентом на національних соціальних цінностях, що створює унікальну модель, яка не лише відповідає глобальним викликам, але й зберігає локальну специфіку.

З одного боку, війна стимулювала посилення національних елементів в освіті: популяризацію української мови, культури та історії. З іншого – адаптація до європейських стандартів вимагає використання англійської мови та впровадження

нових форм співпраці з міжнародними інституціями, визнання принципів толерантності, що розглядається частиною українського суспільства як загроза культурній самобутності й національній ідентичності українців. Попри всі виклики спротив між глобальним і національним може стати стимулом для розвитку. Освітній простір дає змогу переосмислити ідентичність у новому ракурсі, коли національні та глобальні елементи не опираються, а взаємозбагачуються. Освіта є простором, у якому глобальні та національні цінності можуть перебувати в діалозі, що сприяє становленню людини. У цьому контексті ідеї постметафізичної філософії, зокрема концепція герменевтики, формують унікальний підхід до розуміння освітнього процесу. На думку представників цього напрямку, кожна культурна традиція є унікальним «горизонтом», який формується через історичний і культурний досвід [14]. Герменевтичний діалог, заснований на «злитті горизонтів», відкриває можливість для синтезу універсального та локального. У сучасній освіті ці гори зонти сходяться: університети стають майданчиком для зустрічі різних культур, мов, традицій і цінностей. Герменевтичний підхід передбачає, що метою такого зіткнення є не асиміляція чи уніфікація, а взаєморозуміння, коли кожна сторона збагачується через діалог.

Малоймовірно досягнути справедливого миру без професійної підготовки активних гуманітаріїв, спроможних креативно вирішувати системні суспільні проблеми, унікальність яких потребує інноваційних рішень. Отже, система вищої освіти України повинна визнати кризу гуманітарних дисциплін та системно вкладати ресурси у формування правдивого знання про Україну як для співвітчизників, так і для закордонного реципієнта. Означене є відповідальністю вітчизняних науковців-гуманітаріїв, які мають запропонувати світові нові сенси.

Неможливо успішно подолати існуюче у світі колоніальне розуміння України без критичного переосмислення марксистського підходу до освіти, що є відповідальністю гуманітарного знання.

Висновки. Для національних освітніх систем глобалізація відкриває нові можливості, але й створює проблеми. З одного боку, інтернаціоналізація сприяє академічній мобільності, обміну знаннями та впровадженню передових технологій. З іншого – вона часто супроводжується уніфікацією, яка може призвести до втрати культурної самобутності. У цьому контексті освітній процес потребує державного інституційного захисту – переосмислення, яке б враховувало як необхідність інтеграції у глобальний світ, так і збереження національної ідентичності. Освітні системи сучасності мають бути простором діалогу, де локальні традиції переосмислюються у взаємодії із глобальними стандартами. Університети можуть і повинні стати платформами для цього діалогу, сприяючи інтеграції національної ідентичності у глобальну спільноту без втрати самобутності. Приклади реформування освіти у постколоніальних країнах, сучасних європейських державах та в Україні демонструють, що баланс між глобальним і національним є досяжним, якщо процес реформування враховує як потребу збереження локального контексту, так й інтеграцію у глобальний світ [13]. Отже, освіта стає не лише простором трансляції знань, але й формування ідентичності, коли взаємодія глобального і національного продукує нові можливості. Герменевтичний підхід, заснований на діалозі та взаєморозумінні, пропонує перспективну модель для подолання конфліктів і створення нового освітнього порядку, що відповідає викликам сучасності.

Список використаної літератури

1. Анісімова О. Е. Інтернаціоналізація як ключовий напрям інтеграції вищої освіти у світовий освітній простір. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 39. С. 90–94.

2. Анісімова О. Ю. Інтернаціоналізація вищої освіти: моделі та механізми. *Освітня аналітика України*. 2019. № 3 (7). С. 97–110.
3. Баранівський В. Вчення Карла Маркса та наслідки спроб його реалізації. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 161–166.
4. Безлюдна В., Мартинюк В. Форми та методи формування національної ідентичності студентської молоді в позааудиторній роботі. *Молодь і ринок*. 2021. № 7–8 (193–194). С. 6–11.
5. Бова З. В. Становлення соціальної ідентичності студентської молоді в інтеркультурному освітньому просторі. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2008. № 3 (24). С. 16–19.
6. Горбань О. В. Філософська парадигма сучасної освіти в постіндустріальному суспільстві. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філософія*. 2020. Т. 31 (70). № 1. С. 1–4.
7. Горбунова Л. Трансформативне навчання дорослих: поворот до «Цілісного розуміння» людини. *Філософія освіти*. 2017. № 1 (20). С. 97–127.
8. Журба К. О. Проблема формування національної ідентичності зростаючої особистості в умовах розбудови незалежної України. *Вісник НАПН України*. 2021. № 3. С. 26–30.
9. Завгородня О. В. Національна ідентичність: моделі та особливості формування. *Габітус*. 2024. № 64. С. 203–208.
10. Зінченко, В. Інструменти інтернаціоналізації наукової діяльності. Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні: методичні рекомендації. За ред. І. Степаненко. Київ, 2016. С. 121–156.
11. Клімова Г. П. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобальних викликів. *Вісник ННУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2021. № 1. С. 185–205.
12. Култаєва М. Культурологічний поворот у філософії освіти: теоретико-методологічні можливості та практичні перспективи. *Філософія освіти*. 2012. № 1–2. С. 147–164.
13. Макарова О. П. Формування громадянської ідентичності в закладах вищої освіти. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 153–157.
14. Позняк С. І. Особливості освітнього простору сучасного суспільства в контексті розвитку ідентичності особистості. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: зб. матер. круглого столу*. Київ, 2022. С. 51–56.